

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A D A T O K.

A SZAMOSÚJVÁRI VÁR ÉS A HAZAI ÖRMÉNYEK TÖRTÉNETÉHEZ.

II.

Érdekes feljegyzéseket olvasunk Szamosújvárról, Erzsébetvárosról és a hazai örmények történetéről, De Gerando Ágost francia író „La Transylvanie et ses Habitans” című Párisban 1845-ben francia nyelven megjelent művében, hol De Gerando az erdélyi örményeket a többi nemzetiségekkel összehasonlítja, és kiemeli jó tulajdonságaikat, erőnyeiket, ismerteti életmódjukat és mindvégig igen rokonszenvesen ír róluk. A magyar-örmény közönség előtt eddig ismeretlenek voltak ezek a feljegyzések, melyeket most hű fordításban itt bemutatunk. A De Gerando könyvének egyik armenisztikai vonatkozású fejezete a következő:

„A különféle nemzetekhez, a melyek már Erdélyben laktak, járult még néhány ezer örmény a 17-ik század folyamán. Ennek az emigrációnak a következők voltak az okai. Harmadik Leo örmény király két fiút hagyott hátra, ezek harcra keveredtek a trónért. Az egyik segítségül hívta a perzsákat és a törököket, a kik elpusztították Áni városát és megölték a legelőkelőbb lakókat. A legyőzöttek kivándoroltak. Egyideig Krimiában tartózkodtak, aztán megjelentek Moldovában és elhatározták, hogy ott fognak letelepedni. Azonban a törökök itt is fenyegették őket s így Erdélybe menekültek I. Apaffy Mihály fejedelem idejében. Itt kifogytak minden életfentartási forrásukból,¹⁾ de a fejedelem védelme alatt kereskedőkké lettek; nemcsakára az egész országban elterjedtek, hogy kereskedést üzzenek. Leopold császár átengedte nekik Ebesfalvát, a mely Apaffy fejedelem halála után fiscalis birtokká lett. Itt és egy másik városban, a melyet szintén átengedtek²⁾

¹⁾ Annyi aranyat hoztak magukkal, hogy még Apaffynak is adhattak kölcsön — bőven. Szerk.

²⁾ Szamosújvár területe, melyért apáink 25000 frtot fizettek, szántóföld volt a letelepedés előtt. Az ősök építették azt alapjából. . . Azért nem engedtek át nekünk semmit! Szerk.

nekik, legnagyobb számban gyűltek össze. Ez a két város nemcsakára fontos kereskedelmi központtá vált.

Eredetileg az örmények Eutyches szakadár hitét vallották. Néhányan áttértek a katolikus vallásra; de eleinte az áttérések ritkák voltak. 1684-ben egy örmény, névszerint Verzereski Oxendius tizennégy évi római tartózkodás után visszatért Erdélybe avval a czéllal, hogy honfitársait megtérítse. Ezek egész váratlanul ellenállást fejtettek ki a térítő ellen. Püspökük izgatására törvény elé állították a római papot, a kinek még élete is veszélyben forgott. De Oxendius nem vesztette el bátorságát. Egyenesen a schismaticus püspököt támadta meg, aztán elvezette Pallavicini bíbornok, az akkori lengyelországi nuncius elé. Lengyelországba küldött még egy örmény papot és nyolcz főembert, a kik nemzetük nevében arra kötelezték magukat, hogy felveszik a katolikus vallást és arra kérték a pápát, hogy emelje Oxendius püspöki méltóságra. A római udvar teljesítette kérésüket; de a püspök nem sokáig élvezhette zavartalanul méltóságát. A törökök elfogták és három évig börtönben tartották. Kiválóságainak a hire Bécsig is eljutott és neki köszönhették az örmények, hogy a császár jóindulattal viseltett irántuk.

Oxendius halála után visszahatás következett az új megtértek között. A károlyfehérvári püspök küldött nekik egy papot: Theodorovics Mihályt, a kit azonban nem akartak elfogadni és aki Rómába ment. Két év múlva visszatért és újra megkezdte az örmények megtérítését,¹⁾ azóta az örmények változatlanul hívei maradtak a római egyháznak. Templomaikban azonban a misét nem latinul, hanem örmény nyelven mondják.

¹⁾ Nem a károlyfehérvári püspök küldötte Theodorovicsot hozzánk; mert nemcsak szamosújvári születésű, de szamosújvári plébános is volt. Ezen kívül apostoli főjegyző (protonotarius apostolicus) és az erdélyi örmények főesperese (archidiaconus armenorum Transilvaniae) volt. Mária Terézia nevezte őt erdélyi örmény kath. püspökké; de a pápa Dániel Tódor áskálódásai miatt nem erősítette meg . . . és haláláig Szamosújvárt maradt. A hazai nemegyesült örményeket mind Verzereski térítette meg; tehát írónak ezen állítása sem felel meg a valóságnak. Szerk.

Ebesfalván van egy örmény kolostor; ide bekopogtattam. Elmondtam, hogy meg szeretném tekinteni a kolostort és a portás, a ki ajtót nyitott, elvezetett az udvarba, a hol megvártam a házfőnököt. Ez utóbbi különben egyedüli lakója a kolostornak. Ebben a pillanatban arra használta az édes pihenést, a melyből eleget juttatott neki egyszerű foglalkozása, hogy ablakán át vizsgálta, mi történik az utcán. Mindjárt megláttam, hogy szép keleti típusú a feje és szürke a szakála. Portásomtól örömmel hallottam, hogy a főnök úr azonnal fogadni fog. Valóban azonnal kijött méltóságos lépésekkel az udvarba, szemeivel az alkalmatlan idegent keresve, a ki egy régi harang vizsgálódásába merült el. A barát magyarul szólított meg, de talán mert kissé elfelejtette ezt a nyelvet a távoli országokban, vagy talán mert különös kiejtéssel beszélt, lehet különben, hogy én vagyok a hibás, elég az hozzá, nehezen értettem meg és megkértem, hogy más nyelven beszéljen. Ekkor egy előttem teljesen ismeretlen nyelven szólalt meg, a mely úgy látszik az ő anyanyelve volt.

A legjobb barátokká lettünk. Elbeszélte kolostorának történetét, a mely körülbelül egy évszázad óta áll és a velencei Szent-Lázár-kolostortól függ. Megmutatta a kápolnát, a mely az olasz templomok módjára van díszítve.

Nem tudom igaz-e, a miről a szászok folyton panaszkodnak, hogy t. i. a dunai gőzhajózás valóban ártott némely erdélyi kereskedő városnak; annyi bizonyos, hogy az örmények sokat panaszkodnak. Ebesfalva lakossága megfogyott, úgy mondják. Sokan elvándorolnak máshová szerencsét próbálni. Azt hiszem, hogy ezek a panaszok túlzottak, de annyi tény, hogy az elszegényedés egyre nő.

Az örmények tevékenyek, okosak és az üzletekben becsületesek. Sokkal lehet találkozni az olyan utakon, a melyek egyik vásárról a másikra visznek; bécsi szöveteket hoznak magukkal. Meg lehet őket ismerni arcukról, a mely megőrizte a keleti jelleget. Néhány év óta azonban már nemcsak kizárólag a kereskedésnek adják magukat. Manapság a fiatal örmények már orvostudományt vagy

jogot tanulnak, remélhetőleg ez új foglalkozásokban is hasznosakká fogják tenni magukat.

Meg kell adni az örményeknek, hogy Erdélyben jó polgárokként viselkednek. Ők megértették, mily nagy szükség van az országban lakó népek egyezségére és nem táplálnak előítéleteket, a melyek ezt az egyezséget lehetlenné teszik. A hódítás joga a magyaroknak adta e magyar föld birtokát. A legyőzött népeket, a melyek sokáig szolgaságban éltek, maguk a magyarok emanczipálták és ma már nem kívánnak tőlük egyebet, minthogy velök egységes néppé egyesüljenek. . . .

Szamosújvár örmény város követei, a kik először jelentek meg Erdély dietáján, hangosan jelentették ki, hogy ragaszkodnak a közös hazához és biztosították a gyűlést honfitársaik érzelmeiről, a melyek oda irányulnak, hogy a magyarokkal jó egyetértésben éljenek. Beszédüket nagy tapssal fogadták. Az örmények, bár megtartották anyanyelvüket, mindnyájan tökéletesen bírják a magyar nyelvet és minden ellenkezés nélkül, szívesen is beszélnek a magyart.

E nép asszonyai jellegzetes arczvonásokkal bírnak. Néhány nagyon szépet láttam közöttük. Egyet véletlenül énekelni is hallottam: oly érzéssel énekelt, a mely élénken vésődött emlékezetembe. Épen Apaffi félig lerombolt palotájának egy ablakánál volt ez. Csak egy pár leomló fekete hajfürtöt láthattam és valami fehér ruhaszövetet és egy ideig, míg észre nem vettem, hogy honnan származnak ezek a hangok, édes melankholiába sülyedtem, a mely hangulat épen illett az előttem elterülő történelmi romokhoz. Talán épen ez a dal idézte elő azt a szomorú hangulatot, a mely elfogott, a mikor elbucsuztam Erdély utolsó fejedelmének utolsó lakától.

*

„Ha Déstől a nyugati Szamos-ágon haladunk tova, nemsokára egy kis városba érünk, a mely némi fontossággal bír az országban. Ez Szamosújvár. Ugy látszik, hogy itt római épületek romjaira találtak, mert több író a legrégebb coloniák közé sorolja. Nevét ellenben, mely újabbkori eredetre vall, attól a kastélytól nyerte, a melyet Martinuzzi emelt 1542-ben. Hogy ez új épületet emelje,

lerontatta a régi bálványos-váralja-i várat, a mely innen nincs messze; ez egyike volt a három várnak, a melyben a kereszténység utolsó ellenségei védték vallásukat. Szamosújvár várába rejtette el Martinuzzi minden kincsét. Dobot, a Ferdinánd-párti parancsnokot, a ki ide elzárkozott, megtámadták a másik párton volt magyarok és megadásra kényszerítették. Foglyul tartották vissza, de sikerült megmenekülnie: köteleken mászott le. Barátai előkészítették a lovakat és ezeken szerencsésen elérte a császáriak táborát. 1609-ben Szamosújvárt fiscalis birtoknak jelentették ki; de a diéta kénytelen volt eladni és a vételért a töröknek küldeni, a ki valami külön adót követelt.

Leopold császár megengedte az örményeknek, hogy ide telepedjenek; nemsokára fel is épült a város. Elég jól van építve, van benne néhány új épület is.

Szamosújvár mellett van az út szélén egy ásványvizforrás (Kérői fürdő), a mely az évad idején kétezer-nyí látogatót is von oda.

Dr. Bányai Elemér.

NEVEZETES ÉVFORDULÓ.

— Az Institutum Karátsonyianum száz éve. —

A történeti évfordulók kultusza nálunk nem igen okozott sok gondot a hiveknek. A beköltözés kétszáz éves emlékűnépét észrevétlenül engedték tovasuhanni, a kétszázhuszonötödik dátum is elmúlt és a Szamosújvár alapításának kétszázadik évfordulója sem tudta az évtizedes közönyt legalább ideig-óráig a lokalpatriotizmus közvetlenebb szimpatiajában felolvasztani. Ugyanez a közöny temette el a Lukácsi, Gábrus, Verzár Oxendius, a város alapítók, régi kormányzók és kiválóságok emlékét s talán már régesrégén hirmondó sem maradt volna felőlük, ha e lap érdemes szerkesztőjének meg nem illeti szívét a kegyelet, melylyel a mult nemes hagyományai iránt mindenkor viselkedett. Ez úttal is egy nevezetes évforduló

közeledését kell jelentenünk s midőn eleget teszünk hirlapirói kötelességünknek, egyszersmind a jó szándék azon czélzatával hirdetjük a küszöbön levő eseményt, hogy annak emléke feltámasztani fogja a szívek szunnyadó kegyeletét oly mértékben, amint az illő is, időszerű is mindannyiszor, midőn a mult értékös alkotásai szeméink előtt ünnepi mivoltukban feltáruultak.

Szamosújvár történetében az 1805-iki esztendőt nevezetessé tette egy olyan intézmény, melynek megalakítását a legnemesebb emberszeretet és a legtisztább önzetlenség sugallta. Id. Karátsonyi Emanuel és neje 1805-ben vetették ugyanis meg alapját a szegények háza és a városi kórház intézményének s ezzel a nemes cselekedettel olyan monumentumát állították az irgalomnak, mely hatását azóta sem szünt meg éreztetni s egy hosszú évszázadon keresztül az emberszeretet szolgálatában a könyörület és vigasztalás ezernyi áldását árasztotta. A nagylelkű alapítvány hire elhatott messze a város határán s nemcsak az érdekeltek, hanem a hirlapok is tudomást vettek róla és a nemes cselekedet jelentőségéhez mértén emlékeztek meg az alapítók hazafias elhatározásáról. A „Bétsi Magyar Kurir,“ 1806-ig a magyar zszurnalisztikának legnevezetesebb lapja, 22-ik számában, 1805. szept. 13-án például a következőket írja:

„Szamosújvárról, Augustus 22-én. Azon hazai és felebaráti szeretettel buzgó hazánk fiai között, a' kik jó czélra intézett hagyományaik által, nem tsak a jelen valók között becsessé és tisztessé teszik neveiket, hogy az által magoknak a jövő világ előtt is örök emlékezetet szerezni kívánnak: vagyonyához és Nemes Familiájához méltóképen megkülönböztette magát egyik nemes polgárja, idősebb Titt. Karátsonyi Emmanuel ur, ki is Isten dicsőségére és felebarátjainak előmenetelekre, az lspotály számára 22 ezer, a Károly Fejérvári szeminariumban tanuló két Klerikusok számára 8 ezer, hasonlóképen a Kolozsvári Nemes Convictusban tanuló hat ifjaknak számokra 7 ezer R. Forintokat fundált és már valósággal is letett önnön vagyonyából.“

A rövid hirlapi közlés az alapítók szándékát és rendelkezését nagyjában ismertette a száz év előtti magyar közönséggel s ez a tény is mutatja, hogy az akkor jétező magyar hirlapi sajtó ezen egyetlen organuma is méltá-